

Régi városrészek.

— Budavár száz év előtti képe. —

Irta Váradi Antal.

Fel a Wells időgépére! — egy fordítás a csikorgó keréken, és repülünk vissza, a múltba. Egy kis sétára hivlak benneteket a bástyán, — száz esztendővel ezelőtt!

Höl régente diadalmas Mátyás csodaháza állott, később Zsigmond frisspalotája, aztán egy halmaz rom, majd a török idők letünetével a Mária Terézia királyi háza, — ott ékeskedik most a milliókba került királyi székház, melynek párja széles Európában nincsen.

Valamikor széles sánczárók választotta el a várat a királyi lakástól. A sáncz a mai honvédfőparancsnokság palotája helyén vount. Nagy fák árnyékolták az árkot. Középuitt a felvonó hid s azon túl a kapu. A kapu előtti fák egyikére — egy rengeteg nagy bodzafára — akasztották a törökök Ramocsayt, a Budát ostromló hősök egyikét, de a társai levágták s csak annál dühösebben szabdalta aztán a törököt.

Innét induljunk körsétánkra, szemlét tartandók a régi, száz év előtti Buda fölött.

A várkert mai bejárása előtt tér van. Két szép palota ékeskedik a téren, a Teleki- és a Sándor-féle. Azonkívül az udvari »Zeughaus«, a régi karmelita-templom, most színház, néz Hentzi-szobor későbbi helyére.

A fehérvári kapu előtt van a főország. Attól balra indul az út lefelé a Krisztinavárosba, s a kapu alatt kő tábla beszél Török Bálintról, a kapu restaurátoráról, a Tinódy hős uráról.

A bástyákat Regal gróf generális állította helyre a törökök kiűzetése után. A vár

északi része felé kétágu utcza szakad, a melynek két, illetve négy oldalán régi nagy nevek viselőinek palotái, jobban mondva azok romjaiból a régi stílusban épült házak emelkednek.

A vár északi végén van a bécsi kapu.

Ezt a kaput hajdanta zsidókapunak hívták, még régebben János-kapunak a közelben lévő Szent János templomáról. Nem messze a kaputól volt a Magdolna egyháza is, ma garizon-templom, melyben a régi kalandosok tartották összejöveteleiket. Ebben koronázták meg Ferencz császárt.

Zsidókapunak azért hívták, mert közelben futott a zsidóutcza, s a mai luteránus templom helyén állott a zsinagóga, melynek ez volt hagyomány szerint a főírása: »Ve ó szu li migdos, ve sohanti bezaühon«. (Építsetek énnekem hajlékot és én közöttetek fogok lakni.)

Hatodik Károly restaurálhatta ezt a kaput, melynek rengeteg boltívei alatt állítólag Toldynak, más mese szerint egy más óriásnak fegyverzete függött felakasztva. Schams azt állítja, hogy »egy Toldy nevezetű hősé, a ki Mátyás király kormányja alatt Nógrád vármegyében élt. Téved az öreg. Toldy Nagy Lajos alatt élt, talán Kinizsire gondolt, de annak is kevés dolga volt Nógrádban.

Annyi tény, hogy még száz év előtt rengeteg vasgolyók lógtak vaslánczokon a kapu boltívéről, melyek között egy vassal vert rud éktelenkedett.

Ezek voltak amaz »óriás« megmaradt fegyverei.

A fehérvári kaput posthumus László építette legyen 1442-ben. Ez a régi kapubolt 1723-ban, mikor a várbeli puszkaporostorony felrobbant, összedőlt. Hatodik Károly rendeltére építették fel újra a Pálffy-Daun Henrik

gróf emberei. A kapu két oldalán Buda város és az ország czimere ékeskedett, s belül a már említett főírás.

Szemközt ezzel a kapuval, a Duna felé nyílt az ugynevezett vízi, vagyis hajdani konstantinápolyi, jobban mondva: bizánczi kapu. Negyven év előtt már Ferencz József kapunak hívták. Ebből a kapuból tört ki legvéresebben az ozmán védősereg. Itt volt a vároldal a legmeredekebb, s azért innét lehetett az ostromlókat leggyorsabban visszavetni.

A vár déli oldalán nyílt a várkapu, másképp déli kapu, száz év előtt ujkapu, mely előtt a közmondásbeli borju ácsorgott. Budai borju volt az istenadta, a mely a második József által 1782-ben tört kapu előtt tanácsatlannul állott, megfestetvén napközben a régente fekete deszka sárgára és feketére. Azért nem mert bemenni rajja.

A későbbi Bécsi-utczának volt Zsidó-utcza a neve, mert a Budán rezideáló királyok ide telepítették az árus zsidókat. A mai Fortuna-utczát Mészáros-utczának hívták hajdanán, az Országház-utczát pedig Sütő-utczának (Bäcker-gasse).

Ez az elnevezés valószínűleg egy a bécsi kapu mellett, a Sütő-utcza elején letelepedett pékmestertől, Zuber nevezetűtől ered. Ez a Zuber-féle ház arról volt nevezetes, hogy pinczéiben óriási víztócsák terültek el, a melyek két-három öl mélyek valának. Ezen a helyen — állították a régiek — »rómaiak kőbányát nyitottak, s szarkofágjaikat, épületeik kőanyagát ebből vették, a mit összehasonlítás utján konstatálni lehetett. Később felhagytak a kőtöréssel s épületeket emeltek köréje, majdan be is boltozták s pinczéknek használták. A vizet természetesen kiszivattyuz-

ták a köüregből. De a legelső felhőszakadás megint megtöltötte a mélységet s azóta ott sötétlik a föld alatti víz. Épp úgy az Aigner-féle ház pinczejében is, a Disz-téren. Értsd: száz év előtt.

Millér Ferdinánd, egy évszázad előtt a Muzemum direktora, azt állítja, — állítólag régi okmányok alapján — hogy a Verböczy István régi háza helyén akkor az Orszagház-utcában a Jankovich-féle ház állott. Dernschwamm azt írja, hogy a magyar törvények nagy összegyűjtője a török uralom alatt Budán nagy szegénységben élt s nyomoruságban halt meg. Holttestét a fehérvári kapu mellett lévő zsidótemetőben temették el.

Istvánfy szerint azonban késő vénséget ért, s hazája sorsán keseregve, mint Buda város bírása halt meg.

A két kapu közötti nagy bodzafát Ramocsay — mások szerint Ramocsaházy — bekerítette, s őrizte gondosan. Várkapitánynya neveztetvén ki I. Lipót által, minden nap reggel a bodzafa elé térdelt és ájtatosan imádkozott. Nagy kert ért el s halála után még vagy félszázadig állott a Ramocsay bodzafája.

A mai Vizivárosnak azt a részét, mely a hidtól a kapuzinusokig terjed, Halászvárosnak nevezték. A Viziváros falakkal volt körülveve, melyeket Arslán pasa emeltetett 1600-ban. Ma már alig van nyomuk. Még a faraktárnál az egyik házikó mellett néhány köve barnul.

A Vizivárosnak másik neve is volt: Zsidóváros. Zsigmond és a Jagellók egész utczákat telepítettek ide zsidó iparosokból, aranyművekből és egyéb árusokból. A lakossággal jól megfértek s zavartalanul üzték mesterségüket egész a török világig. Akkor az ő utcájuk is elpusztult.

A budai alsó falak mentén nyugat felé terült el az országuti rész. A régi budaiak Landstrassé-nak hívták. 1719-ben Schams szerint földalatti alagutat találtak ezen a területen, mely a császármalmoktól — a mai Császárfürdő — indult és a Landstrasse területe alatt a várba vitt föl.

A régi Ujlak azon a helyen épült, melyen hajdan Szentháromságfalva állt. Ez a trinitáriusok alkotása. Az egyik halom tetején Budanova, vagy magna állott, nyugat felé, melyet Castrum Veteris Budae-nek is neveztek, s melyet állítólag Nagy Lajos lakott valamikor.

A régi királyi várkastély bástyájáról éppen lelátni a hajóhidra. Attól jobbra terül el Schams szerint Budának legrégebbi része, a hajdani *Kispest*. A mai Rudas-fürdő tájékán egy faluval volt határos, melynek Erzsébetfalva a neve. A régi Ráczváros a török időkben egybefüggött a Krisztinavárossal. Tabánnak is hívták, a mi törökül annyi mint a *hegy lába*.

A mai Krisztinavárossal egybefüggő Ráczvárost »Hosszu külváros«-nak hívták a törökök. Száz év előtt ennek a városrésznek volt legsűrűbb háztömege, a mi szerencsétlenségére szolgált, mert az 1810-iki rettenetes tűzvész az egymás hegyén-hátán álló házikókat sorra perzselte. A mai Szarvas-téren van egy sarokház, elemi iskola van benne, vaskorlátos erkélylyel, a melynek oldalán egyfelől vasbetűkkel »Kersch« név van felvasalva, a másikon a rettenetes tűzvész rövid emléke, a mely négyszáz házat pusztított el rövidesen.*) Ezzel

*) A tűz szeptember 5-ikén délben keletkezett egy bognárnemester udvarán, a ki hordót égetett ki, némelyek szerint 600 ház égett le, s a kárt hat millióra teszi Schams.

a házzal szemközt lakott a másik sarkon az öreg Virág Benedek, a ki »Magyar századok« című történeti munkáját három kötetben megírta és kinyomatta. A tűz elpusztította az összes példányokat, kéziratostul. Szegény öreg újra nekifogott, újra megírta és újra kinyomatta. Pedig olyan szegény volt, és olyan szerény...

Az én egykoru kutfóm azt mondja, hogy mióta a Tabán leégett, szebben emelkedik ki hamvaiból, mert annakelőtte minden utcán az ugynevezett Wurstbraterin-ek foglalták el a helyeket és rossz szagu gőzt terjesztvén, alkalmatlankodtak. Ez által a járókelők szép-érzékét sértették.

A Krisztinaváros területét régen Krisztinavölgynek hitták. Annakelőtte Fehérvári völgynek. A Krisztina nevet Christina hercegasszonytól kapta, Albert szász-tescheni herceg elhalt feleségétől. Temploma a kéményseprő kápolna, a melynek históriáját bőven megírtam. A templommal szemben nagy kert terült el, a gróf Niezky-féle, a melytől később a Horváth-testvérek vettek meg s nemesi kuriát építettek rajta, melyben, illetve melynek maradékában még pár esztendő előtt is a Fekete-féle magángimnázium helyiségei voltak. Nem érdektelen a kert egykoru leírása:

— Kölépesökön szállunk le a kert virányaira, s narancs- és citromfák sora fogad. Mintha csak Camoens hazájában járnánk, kétfelől francia izlés szerint nyírott kerti úr hosszátvégig az egész kerten át. Kétfelől felalazott kanális fut át a kerten, mely pompásan illik csobogó, sokszor rohanó vizárjává a környezetbe. Egyszerű kis ösvény kanyarog tovább az angolkert felé, melynek friss koloritja az egészet egy nagy egészbe olvasztja

Kár hogy a tizennégy hold terjedelmű kertet átlátszó vasléczes kerítés helyett magas fal-kerítés övezi, a melytől a szegény nép még csak egy pillantást sem vethet e földi paradicsomba.

Mikor az alagut megnyilt, utat törtek a kerten keresztül, s ma már csak a kert déli végmaradványa zöldel az aréna ócska deszkafalai körül.

A Várban hét tér volt, a Palota-tér, Szentháromság-tér, Ferencziek-tere, vagyis József-tér, György-tér, Disztér és Iskola-tér.

Utczái: a Vár-utca, Consili-utca, az Uri-, Országház-, Színház- és Bécsi utcák. Ebből állott a régi Vár.

Persze, a sok apró mellékutczának, sikátor-nak nincsen hivatalos neve. Azokat a szomszédos épületek gazdái után ismerték a járókelők.

A Várnak száz esztendő előtt 228 háza volt. A Vizivárosnak 757, az országuti résznek 371, Ujlaknak 396, a Tabánnak 956, s a Krisztinavárosnak 292.

Buda egész területét száz év előtt a városi mérnökök felmérése alapján 770 holdra lehet tenni. Ebből a Vár 140, a Viziváros 150, az Országut 90, Ujlak 110, a Tabán 130 és a Krisztinaváros 150 holdnyit foglal el. A külterületek nagysága: szőlőhegyek 5762 hold, szántóföldek 1681, legelők és erdőség 3750, városi erdő 1757 hold.

Ezekbe a mocsaras részek, országutak, dülök, csapás-utak nincsenek beleszámítva. E szerint a Schams kimutatása Buda egész területét 13.720 holdra teszi.

Ez Budának vázlatos képe száz esztendő előtt.